

Sabina Björk
Valeria Helander

I

STATENS VÅLD

EN BERÄTTELSE OM SIS OCH
DE STATLIGA UNGDOMSHEMMEN

fri tanke

INNEHÅLL

Förord	9
DEL 1. VÅRDEN	13
1. Vägen till SiS.....	15
2. Vad är Statens institutionsstyrelse?.....	29
3. Det handlar om förvaring	39
DEL 2. VÅLDET.....	71
4. Det lagliga våldet.....	73
5. Det olagliga våldet	143
6. Det sexuella våldet	163
7. Vem tror på ett SiS-barn?	185
DEL 3. ANSVARET	209
8. När alla har brustit men ingen är ansvarig ...	211
9. Det är en fråga om kultur	233
10. Vägen framåt.....	243
Tack	253
Ordlista.....	255
Bilaga	257
Noter	261

»Det har sagts att en stats moral kan bedömas utifrån hur den behandlar de som är i livets gryning, barnen; de som är i livets skymning, de äldre; och de som befinner sig i livets skugga, de sjuka, de behövande och de handikappade.«

Hubert H. Humphrey

Förord

»Det är dags att stänga ett kapitel och påbörja ett nytt.« Så inledde socialtjänstminister Camilla Walterson Grönwall presskonferensen den 5 februari 2024. Där tillkännagavs regeringens beslut att i grunden reformera den statliga ungdomsvården.

SiS är den statliga myndighet som de flesta i dagsläget förknippar med rymningar, gängkriminella pojkar och ett aldrig sinande flöde av berättelser om våld, kränkningar och övergrepp. Hur hamnade en under lång tid obskyr liten myndighet, som ska vårda barn och unga på glid, i det mediala blickfånget och blev en nationell angelägenhet? Vad ledde fram till det extremt ovanliga beslutet att lägga ner en statlig myndighet?

Den här boken ger dig berättelsen om SiS. Om vården, om våldet och om ansvaret.

Du kommer att få möta Nadja, en tonårig flicka som utsatts för omfattande våld av personal på SiS och som trots flera placeringar har fått lite, om någon, behandling och hjälp. Hennes mamma Sara ger en bild av hur det är att vara förälder till ett barn som placeras på SiS. Och du kommer att få träffa den numera unga kvinnan Mariam, som tillbringat hela sin tonårstid på SiS, och där blivit utsatt för kränkningar och övergrepp från personal. Namnen är fingerade för att de ska slippa bli associerade med SiS för all framtid, och detta har varit vårt beslut, inte deras krav.

Du kommer också att få stifta bekantskap med en erfaren socialtjänstsekreterare som beskriver samarbetet med SiS och en behandlingsassistent som berättar hur det är att jobba på

golvet på de låsta avdelningarna. De har båda velat vara anonyma på grund av risken för repressalier från arbetsgivare, kollegor och/eller klienter.

Samtliga intervjuer är genomförda av Valeria och alla påståenden har så långt det varit möjligt kontrollerats gentemot offentliga dokument som rapporter, domar och anmälningar samt dubbelkollats med nuvarande och tidigare anställda inom SiS.

Den här boken kommer också att summera forskarnas syn på SiS, tillsynsmyndigheternas uppfattning, tidigare barnombudsmannen och SiS egen förklaring till att situationen ser ut som den gör.

Slutligen, och kanske allra viktigast, försöker vi reda ut vem som bär ansvaret för alla de missförhållanden som pågått, och pågår än idag, på SiS-hem runt om i Sverige. Uppväger en reformutredning trettio år av vanvård?

I SiS allra första årsredovisning från 1993, skriver man:

»SiS är inget värstingverk. SiS är en professionell organisation som verkar för dem som har haft det värst – utsatta ungdomar.«

En god intention, men en katastrofal utveckling. Vad hände egentligen med myndigheten som skulle vårda samhällets svagaste barn och unga?

Valeria Helander och Sabina Björk,

7 februari 2024

DEL 1

VÅRDEN

Vägen till SiS

VALERIA

Arbetet med den här boken började långt innan jag ringde Sabina våren 2023 och frågade om det inte var dags för oss att skriva en bok om Statens institutionsstyrelse (SiS). Det började vid mitt skrivbord på SVT, hösten 2020, när ett mejl dimper ner i min mejlkorg.

Tipsaren vill berätta om våld och övergrepp på ett statligt ungdomshem i Göteborgsområdet: Björkbacken. Där ska flickor 10–16 år ha utsatts för våld, kränkningar och övergrepp under flera års tid. Ledningen för SiS, som är den statliga myndighet som ansvarade för hemmet, hade känt till missförhållandena, men låtit dem fortgå, år efter år enligt tipsaren.

I början var jag måttligt intresserad. Hur illa kan det vara? SiS är ju ändå en statlig myndighet, de vet säkert vad de håller på med. Och förekommer det missförhållanden, ja då är de säkert både ovanliga och inte särskilt allvarliga. Statlig tvångsvård av barn kan omöjligt vara så dålig som tipsaren beskriver. Trodde jag. Det skulle visa sig vara fel.

Ju mer jag rotade i fallet, desto tydligare blev det att något var allvarligt fel på Björkbacken. Anmälningarna avlöste varandra, och det var inte bara barn och anhöriga som larmade. Chefer, psykologer, behandlingsassistenter och inhyrda konsulter vittnade om övergrepp, machobeteende bland personalen,

tystnadskultur och ren misshandel. Ju mer jag grävde, desto mer skit kom upp till ytan. Barn som isolerades, barn som blev slagna, barn som blev våldtagna, spottade på och förnedrade.

Arbetet utmynnade i reportaget »De som kallades monster« i *Uppdrag granskning*. Namnet på reportaget syftade till att personal på Björkbacken om och om igen kallat de placerade flickorna för »monster«. En av dessa flickor är »Nadja«, då tolv år, som berättar om hur hon blir våldsamt nedbröttad, tafsad på och förnedrad av personalen på Björkbacken.

NADJA

Det är tidigt på morgonen den 21 september 2019 när den då elvaåriga Nadja väcks i sin säng av sin mamma. Till skillnad från en vanlig dag står ytterligare personer i rummet. Hennes socialsekreterare och en handläggare från socialjouren. I hallen väntar tre poliser.

Nadja har än en gång varit ute hela natten, och kommit hem berusad och påverkad av narkotika. Det här är sista natten hon sover hemma på tio månader. Socialtjänsten har fått nog av Nadjas rymningar och »socialt nedbrytande beteende«. Hon ska till SiS för att få behandling för sin problematik. »För sitt eget bästa«, skriver vice ordförande i stadsdelsnämndens individutskott i beslutet.

I rätten motsätter sig Nadjas utsedda advokat placeringen. Advokaten anför: »Utredningstiden har varit mycket kort och det saknas tidigare åtgärder. [...] Elvaåringar ska inte vara inlåsta på SiS-hem. Man måste fundera på om Nadjas svårigheter kan lösas på ett mindre ingripande sätt.«

Det kan de inte bestämma politikerna och den 18:e september 2019 fattar nämnden beslut om ett omedelbart omhändertagande.

tagande enligt 6 § LVU och placering på ett av statens särskilda ungdomshem, så kallade SiS-hem.

»Jag hade ju träffat tjejer som hade varit på SiS. Jag tänkte att det skulle vara ett vanligt hus där man skulle få behandlingar och hjälp att starta om sitt liv, att bli en starkare person«, berättar Nadja.

Nadja får packa en väska med lite kläder och leds skrikande och gråtande ut till den väntande polisbilen som kör henne mot Bergsjön i Göteborg. Här ligger ett av statens särskilda ungdomshem. Hon minns att ankomsten till Björkbacken, den där kyliga lördagen 2019, kändes som en kalldusch.

»Grindarna öppnades och bilen körde in. Jag satt i baksätet tillsammans med min socialsekreterare och såg genom fönstret att det var taggtråd på alla stängsel. Två kvinnor kom och hämtade mig och ledde in mig i ett kallt rum. De tog min telefon och alla mina grejer och sa att jag skulle ta av mig mina kläder. Sedan skulle jag sitta på huk, hosta och sära på mina ben. Det kändes som att jag liksom dog inombords.«

Nadja är elva år när grindarna slår igen bakom henne för första gången i den statliga tvångsvården. Hon vet inte om det ännu, men hon ska komma att fira sin tolv-, tretton- och fjortonårsdag inlåst på SiS.

Fyra år senare sitter jag med Nadjas mamma Sara mitt emot mig i Nadjas barndomshems kök. Samma kök där Nadja och Sara har ätit frukost, lunch, middag och mellis sedan hon var tre år. Där Nadja har målat och övat på att skriva bokstäver i ett rosa block. Numera tjänar köket som ett provisoriskt arbetsrum och arkiv och är belamrat med mappar, påsar och skokartonger, till brädden fyllda med dokument från socialtjänsten, IVO, SiS och andra myndigheter. I sovrummet står fler kartonger. Garderoberna är fyllda av dem. Köksbordet dignar under tyngden av mapparna.

»Det är enda sättet att få veta vad som händer med mitt barn. De berättar ingenting, så jag begär ut allt«, berättar Sara.

Men nu finns det ingenting mer att begära ut. Efter sammanlagt 28 månader på tre olika SiS-hem har Nadja rymt. Hon är bara 14 år gammal men lever som hemlös i Stockholm, efterlyst av polisen och jagad av socialtjänsten. En plats på SiS väntar på henne så fort hon fångats in. Men kontakten med mamma upprätthåller hon, precis som hon har gjort under alla månader hon varit placerad. De pratar nästan varje dag.

»Hon säger att hon hellre dör än hamnar på SiS igen. Och jag förstår henne.«

Att en mamma hellre ser sitt barn på gatan än i statlig tvångsvård kan tyckas märkligt. Men förklaringen är att Nadjas tid på SiS har präglats av våld och isolering. Hon har fått utslagna tänder och skadade revben i samband med att personalen ansett det nödvändigt att lägga ner Nadja på golvet efter att hon, enligt dem, varit våldsam.

På Saras telefon får jag se bilder på en trettonårings kropp, full av blåmärken efter att personal »under tumult tappat taget om Nadja« och hon fallit i golvet, som det står i SiS-hemmets egen utredning av den händelsen.

»Sedan det här började, sedan hon först blev placerad, har hela upplevelsen varit ett maraton av lidande. Ett maraton av sorg«, säger Sara och vänder bort huvudet för att jag inte ska se tårarna i hennes ögon.

✱

SiS har inte alltid varit så »välkänt« som idag. Under lång tid var det en myndighet på samhällets skuggsida, långt utanför allmänhetens radar. Vem bryr sig egentligen om problembarn inlåsta på institution? Men SiS har inte undgått journalisternas och civilsamhällets kritiskt granskande blickar.

Redan 1999 avslöjar SVT-programmet *Striptease* grava missförhållanden på SiS-hemmet Hammargården på Ekerö, bland annat att grovt kriminella arbetade som vårdare. Därefter avslöser skandalerna varandra. Ekot avslöjar 2009 att isolering av barn och unga används som bestraffning, 2010 berättar radio-programmet *Kaliber* att unga flickor, som bland annat vårdas för att de blivit våldtagna, får kläderna avslitna av manlig personal vid visiteringar och att självmordsbenägna ungdomar lämnas i isoleringen i bara underkläderna.

Tillsynsmyndigheter och civilsamhället ligger inte långt efter journalisterna. 2018 gör Justitieombudsmannen (JO) en oanmäld inspektion på hemmet Sundbo, där pojkar vittnar om att de blir misshandlade av personal i utrymmen som saknar kameror. 2019 stänger SiS-institutionen Lövsta efter att Inspektionen för vård och omsorg (IVO) larmar om grava missförhållanden, bland annat att personal ska ha våldtagit flickor. 2020 kommer en rapport från organisationen Skyddsvärnet som skriver: »Vi har pratat med unga som vittnar om olika slags sexuella övergrepp och trakasserier. Deras vittnesmål stärks av IVO-anmälningar och domar som vi tagit del av.«¹

Men trots det massiva inflödet av rapporter och avslöjanden är det först på senare tid som allmänheten och etablissemang-
et faktiskt på allvar verkar ha fått upp ögonen för SiS. Den 22 mars 2023 skriver Miljöpartiets dåvarande språkrör Märta Stenewi på *DN Debatt* att »SiS måste läggas ner – för att skydda barnen«² och *Aftonbladets* kolumnist Oisín Cantwell beskriver SiS-hemmen som »helvetets fritidsgårdar«.³ I juni samma år skriver Hanif Bali om SiS i *Expressen*: »SiS-hemmen är bortom räddning. Regeringen måste på allvar lägga ner dem och börja om från början.«⁴

Anledningarna till detta plötsliga intresse för barnen och ungdomarna på SiS är många. En av dem är att problemen

med de gängkriminella unga pojkarna är ett tacksamt ämne för press och politiker att fokusera på. Men det är här vi hamnar lite snett när vi pratar om SiS.

För det är inte de gängkriminella pojkarna som främst utsätts för våldet på SiS. Tvärtom. När vi granskar tillgänglig data står det klart bortom allt rimligt tvivel att det är flickorna som i *störst grad* blir utsatta för det fysiska och sexuella våld som förekommer på SiS-hem runt om i landet. Och flickorna är inte få. En tredjedel av de placerade är flickor, och så har det sett ut sedan myndigheten startade sin verksamhet 1994.

Siffrorna talar sitt tydliga språk; är du flicka, har en kognitiv funktionsnedsättning och dessutom är yngre (8–12 år) är risken som störst att du utsätts för våld på SiS. Det är därför det främst är flickor vi hör om, när missförhållanden på SiS diskuteras.

»sistjejer« är ett Instagramkonto som stöttar flickor som är eller har befunnit sig på SiS-hem och lyfter fram deras historier. Det är när jag hör av mig till dem som jag kommer i kontakt med Mariam.

MARIAM

Mariam är 21 när vi ses, och befinner sig sedan ett år tillbaka inte längre på SiS. När hon hör via »sistjejer« att jag ska skriva en bok är hon en av flera som anmäler sitt intresse för att bli intervjuad. För hon vill, som så många andra, berätta om den verklighet som mötte henne i den statliga tvångsvården.

Men hennes historia börjar långt innan hon sätter sin fot på den första institutionen.

Mariam föds och växer upp i Irak, under fattiga förhållanden och med en våldsam, alkoholiserad far. Redan när hon anländer till Sverige är den då tioåriga Mariam djupt traumatiserad. I